

Andmed päästavad või hoopiski tapavad

Tarmo Soomere

Ligi kahekümne aasta eest algas radikaalne pööre majanduse alustes. Keskse sõnumi sõnastas aastal 2006 Briti matemaatik Clive Humby: «Andmed on uus nafta.» Praeguseks on selge, et just nimelt andmed on tegelik kõva valuuta. Võib-olla isegi veel kõvem kui aeg, mille millisekundid määravad, kes suudab börsil kasuliku tehingu enne teisi ära teha ja sellega koore riisuda. Sarnaselt vabadusega tunneme andmete tegelikku väärtust siis, kuid neid pole. Nii oli see koroonapandeemia algul. Keegi ei teadnud siis, mis viirus see on, kuidas ta levib, kuidas inimese kehasse sisse murrab, millist pahandust teeb ja kuidas temaga võidelda. Siis oli aeg, mil andmete puudumine, varjamine või isegi nende edasiandmisega venitamine maksis elusid. Teadusmaailmas on andmetel eriline roll, midagi püha graali taolist.

Isegi kehvad andmed on parem kui teadmatus, märkis juba Charles Babbage. Lõviosa teadustööst oleks ilma reaalse eluga sidumata paljas skolastika. Eri teadlased näevad maailma erinevalt, küsivad erinevaid küsimusi ja peavad lahendama radikaalselt erinevaid probleeme. Seetõttu on äärmiselt oluline, et nad jagaksid oma andmeid teistega.

Muidugi tundub elevant eri vaatenurkadest vahel sambana, vahel voolikuna, vahel sabatutina ja vahel laperdava kõrvalet Kui vaatlused ja andmed kokku panna, siis varem või hiljem leidub hiiglane, kes teiste õlgadel seistes näeb elevanti tervikuna. Alati leidub ka selline kolleeg, kes võimaliku arvutus- või interpretatsioonivea üles leiab. Nõnda areneb teadus ühelt poolt üldise pildi tunnetamise poole ja teisalt korrigeerib kogu aeg selle pildi moonutusi. Seetõttu on teadlased teinud süstemaatiliselt tööd selle nimel, et kõik adekvaatselt mõõdetud või arvatud andmestikud oleks kõigile kättesaadavad. See käib nii toorandmete, puhastatud andmete ja puhastamisprotseduuride kui ka andmete põhjal tehtud järelduste ehk teadustulemuste kohta. Seda suundumust hüütakse püüdlemiseks avatud teaduse poole.

Euroopa Komisjoni ambitsioonikas «Plaan S» nägi ette, et juba sel aastal pidanuks maksumaksjate vahenditest finantseeritud teadussaavutuste kirjeldused ehk teadusartiklid olema vabalt kättesaadavad kogu maailmas. Selle plaani teine pool on teadustööde alusandmete kõigile kättesaadavaks tegemine. Rahu ajal ja selliste sõdade puhul, mida peame näiteks koroonaviirusega, on sedasorti lähenemine igati mõistlik. Pigem on see vältimatu komponent teel sellise tuleviku poole, milles tahame elada. See on õige isegi külma sõja ajal, sest adekvaatne informatsioon teeb oma veenmistööd ka ilma kaasneva poliitilise aurata.

Kontaktid teadlaste vahel on sageli aidanud leevendada vastuolusid, edastada diplomaatilisi sõnumeid ja vältida arusaamatustest sündivat konfliktide eskaleerumist. Seetõttu hoiame kontakte isegi selliste riikide teadlastega nagu Türkmenistan. Sest kui tuuled neis kohtades muutuvad, siis on olemas sidemed nendega, kellest võib saada ühiskonna ümberkujunemise tuumik. Mõistlik on neile jätta võimalus õppida tundma meie väärtusi.

TEADLASE PILGUGA

Asjad on aga radikaalselt teisiti siis, kui algab tõeline sõda. Ülikoolide, instituutide ja akadeemiatega sidemete katkestamine on siis pigem signaal või enesekaitse- ja ennetusmeede kui sanktsioonide peegeldus.

Venemaa jõhker sissetung Ukrainasse liigutas avaandmete teema uude valgusesse. Teadlastel on vähe tanvaõ. Imalusi otsustada selle üle, mida poliitika teadustulemustega ja neil põhinevate seadmetega peale hakkab. Küll aga saavad seda teha riigipead. Teadlaste asi on öelda, kas ja mil moel läänes arendatud tehnoloogiat või ühiste jõududega loodud unikaalseid andmestikke kasutatakse jõhkrateks kuritegudeks tsiviilelanike vastu. Venemaa teeb seda just praegu. Ukraina peaminister Denõs Šmõhal ütles neljapäeval Balti riikide parlamentide liidritele otse näkku, et Venemaa kasutab Euroopa Ga lileo satelliitnavigatsiooni süsteemi oma rakettide positsioneerimiseks Ukrainas.

Läti sai juba signaalist aru ja lõpetas meteoroloogiliste andmete edastamise Venemaale. Avatud teaduse põhimõttest loobumine, isegi ajutiselt, on valus. See riivab teaduse olemust. Kui aga soovime ukrainlaste elusid säästa, agressorit nõrgestada ja Euroopas rahu saavutada, peame käituma strateegiliste andmekogudega nii nagu nafta ja gaasiga. Tuleb sulgeda rahu jaoks loodud võimalused neile, kes neid sõja jaoks tarvitavad.

[Ilmunud ajalehes Postimees 26. märtsil 2022](#)